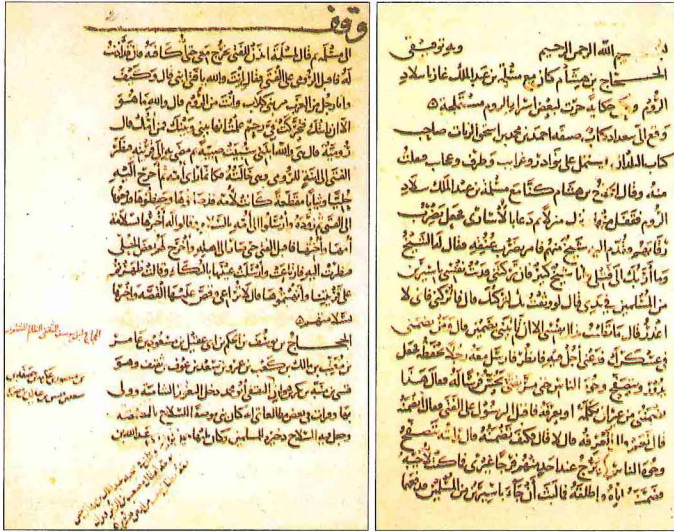

Buğyetü'l-ṭ-ṭaleb
ft *târîhi Haleb*'in
ilk iki sayfası
(Millet Ktp.,
Feyzullah
Efendi,
nr. 1404)

teḥab fî Târîhi Haleb, Sibt İbnü'l-Acemî (ö. 884/1479) *Künûzü'z-zehab* ve İbnü's-Şihne (ö. 890/1485) *Nüzhetü'n-nevâzır fî ravzî'l-menâzır* adlarıyla birer zeyil yazmışlardır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 249; *İA*, VI, 570).

Buğyetü'l-ṭ-ṭaleb üzerinde çalışan Barbier de Meynard ("Extraits du Dictionnaire biographique de Kemal ed-Dîn", *Recueil des Historiens des Croisades Historiens Orientaux*, Paris 1884, III, 691-732), Hartwig Derenbourg (*Ousâma b. Mounkidh, la vie d'Ousâma* Publications de L'école des Langues Orientales vivantes, IIe Série-Vol. XII [1re Partie] Paris 1889, 569-585), Sauvaget ("Extraits du Bugyat at Talab d'Ibn al-Adim", *REI*, [1933], VII, 393-409), B. Lewis ("Three Biographies from Kamal Ad-Din", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 325-336), Süheyl Zekkâr ("Biographie de Nizam al-Mulk de Kamal al-Din Ibn al-Adim", *Bulletin d'Etudes Orientales*, Damas 1971, XXIV, 227-248; *Aḥbârü'l-Karamiṭa*, Beyrut 1971), Ali Sevim (*Bugyat At-Talab ft Târih Halab, Selçuklularla İlgili Haṭ Tercümeleri*, Ankara 1976) ve İhsan Abbas ("Tercemetü Ebi'l-Atahiye", *Dirâsât*, XV, Amman 1988, sy. VII/40-91) eserin çeşitli bölümlerini tercüme etmiş ve yayımlamışlardır.

Buğyetü'l-ṭ-ṭaleb'in bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde sekiz (III. Ahmed, nr. 2925), Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir (Ayasofya, nr. 3036), Millet Kütüphanesi'nde bir cilt (Feyzullah Efendi, nr. 1404) olmak üzere on cildinin müellif hattı; Paris Bibliothèque National (nr. 2183), British Museum (Add. nr. 23354) ve Musul el-Medresetü'l-Haseniyye Kü-

tüphanesi'nde ise (nr. 8/9) birer cildinin istinsah edilmiş olarak bulunduğu bilinmektedir. İstanbul kütüphanelerinde mevcut on cilt Fuat Sezgin tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (Frankfurt 1986-1989).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Adim, *Buğyetü'l-ṭ-ṭaleb* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1406/1986, I, Mukaddime; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVI, 45; *Keşfü'z-zunûn*, I, 249, 291-292; Serkis, *Mu'cem*, I, 135, 526; Brockelmann, *GAL*, I, 405; *Suppl.*, I, 568-569, II, 30; a.mlf., "Kemâleddin", *İA*, VI, 569-570; Ziriklî, *el-A'lam*, V, 197; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, VII, 275-276; Münecid, *Mu'cem*, III, 31; IV, 32; V, 33; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 107, 443, 466-467; Ali Sevim, *Selçuklular Tarihi*, s. I-XLIII; Sami Dahhan, "The Origin and Development of the Local Histories of Syria", *Historians of the Middle East* (nşr. B. Lewis — P. M. Holt), London 1962, s. 111-113; M. Canard, "Quelques Observation sur L'Introduction Géographique de La Bughyat at-Talab de Kamâl ad-Dîn İbn al-Adim d'Alep", *Annales de L'Institut d'Etudes Orientales Algier*, XV (1957), s. 41-53; B. Lewis, "İbn al-Adim", *IEP* (İng.), III, 695-696.

ALİ SEVİM

BUĞYETÜ'ŧ-VUÂT

(بغية الوعاة)

Süyûtî'nin
(ö. 911/1505)
dil âlimlerinin

biyografilerine dair eseri.

Tam adı *Buğyetü'l-vu'ât fî ṭabaḳâti'l-luğaviyyin ve'n-nuḥât*'tır. *Ṭabaḳâti'n-nuḥâtî's-suğrâ* adıyla da anılır. Süyûtî eserinde, kendisinden önce dil âlimlerinin hayatına dair hacimli kitaplar yazılmakla beraber bunların bir kısmının

lüzumsuz menkıbevi bilgilerle doldurulduğunu, hatta bazılarında doğum-ölüm tarihlerinin bile ihmal edildiğini söylemektedir. Müellif bu konuda doyurucu bir eser kaleme almak üzere 868'de (1463) araştırma yapmaya başlamış ve 300 cilde yakın eseri tarayıp inceleyerek meşhur olsun olmasın bütün dilcilerin hal tercümelerini yedi ciltte toplamıştır. 1464'te Mekke'de görüştüğü dostu Hâfız Necmeddin b. Fehd'in tavsiyesi üzerine sadece önemli şahsiyetleri bir araya getirerek bu çalışmasını *Buğyetü'l-vu'ât* adıyla özetlemiştir (1466), geri kalan malmemeyi de *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naḥv* ve *Tuḥfetü'l-ḥabîb bi-nuḥâti Muḡni'l-lebîb* adlı eserlerinde kullanmıştır. Nahivci olmakla beraber bir başka ilim dalında daha fazla şöhret kazanan kimseleri *Buğyetü'l-vu'ât*'a almıştır.

Süyûtî faydalandığı kaynakların önemli bir kısmını eserin hem önsözünde hem de sonunda zikretmiştir. *Buğyetü'l-vu'ât* alfabetik sıraya göre düzenlenmiş olmakla beraber Muhammed ve Ahmed ile başlayan isimleri öne almıştır. Eserin son kısmında ise aranan şahsın kolayca bulunabilmesi için bazı kişilerin meşhur künye, lakap ve nisbeleri yine alfabetik olarak sıralanmıştır. Daha sonra birer ikişer sayfa halinde *müttefik* ve *müfterik**, *mü'telif* ve *muhtelif** isimler, sonu "veyh" ile bitenler, baba, oğul, torun, kardeş ve akraba olanlar kısaca verilmiş ve nihayet senedinde nahivci ve dilcilerin bulunduğu seksen beş hadis *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*'dan seçilerek eserin sonuna bir bölüm halinde eklenmiştir.

Gramer ve sözlük çalışmalarının başlangıcından X. yüzyıla kadar 2209 dil âliminin hal tercümesini ihtiva eden *Buğyetü'l-vu'ât* sahasının en önemli eserlerinden biridir. Biyografilerde ayrıntıdan çok özlü bilgiler verilmekle yetinilmiştir. Biyografi sahiplerinin belli başlı hocaları ve talebeleriyle doğum ve ölüm tarihleri ve şair olanların şiirlerinden örnekler verilmiş, ayrıca bazı ilgi çekici halileri de zikredilmiştir. Süyûtî bu eserinde, dilcilere dair kendisinden önce yazılan dağınık bilgileri bir araya toplamıştır; ayrıca, *el-İtkân* ve *el-Müzhir*'de yaptığı gibi, günümüze ulaşmayan veya henüz neşredilmeyen birçok kitaptan çeşitli bölümler nakletmiştir ki bu da eserin bir başka önemli yönüdür.

Buğyetü'l-vu'ât, Muhammed b. Abdullah b. Humeyd (ö. 1295/1878) tara-

findan *Mülaḥḥaṣu Buḡyeti'l-vu'ât* adıyla ihtisar edilmiş olup müellif nüshası Haydarâbâd Âsafîye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 342). Birçok kütüphane-de yazmaları bulunan *Buḡyeti'l-vu'ât*'ı ilk defa 1839 yılında Hollandalı müsteşrik A. Meursinge Latince açıklamalarla Leiden'de neşretmiştir. Daha sonra Muhammed Emîn el-Hancî tarafından Kahire'de (1326), son olarak da Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm'in tahkikiyle iki cilt halinde yine Kahire'de (1384/1964) yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Süyûtî, *Buḡyeti'l-vu'ât*, I, 1-6; II, 428-429; Serkîs, *Mu'cem*, I, 1076; Brockelmann, *GAL*, II, 201; *Suppl.*, II, 195-196; Ahmed eş-Şarkâvî İkbâl, *Mektebetü Celâl es-Süyûtî*, Rabat 1397 / 1977, s. 107-109; C. Zeydan, *Âdâb*, II, 240-241; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḡşî'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 537-538; Ma'â'l-Mektebe, s. 177; Abdülkadir Karahan, "Süyûtî", *İA*, XI, 262.

MEHMET TÜRKMEN

BUHÂR

(bk. BAHÂR).

BUHARA

(بخارى)

Mâverâünnehir'de tarihî bir şehir.

Zerefşân ırmağının aşağı havzasında ki büyük vahada yer alır; bugün Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunmaktadır. Şehrin denizden yüksekliği 220 metredir. Kara ikliminin tesiri altında olup kışlar soğuk (ocak ortalaması -0,6 C°), yazlar çok sıcaktır (temmuz ortalaması 29,5 C°). Yıllık yağış tutarı ortalama 135 mm. kadardır. Bu bölgede çok eski devirlerden beri şehirler kurulmuş olmalıdır. Büyük İskender devrinde Semerkant'tan (Marakanda) başka Zerefşân ırmağının aşağı mecrası üzerinde başka bir şehir daha vardı. Bu şehrin Buhara olup olmadığı bilinmemektedir. Hicretin ilk asırlarında bölgede Buhara dışındaki yerleşim merkezlerinden biri de Râmîsen'dir (Reyâmîsen); Makdisî bu-ranın eski Buhara'ya bağlı olduğunu söyler (*Aḥsenü't-teḳâsîm*, s. 282). V. yüzyıl Çin kaynaklarında Buhara'nın merkezi Nûmickes'ten (Bûmickes) Numi şeklinde söz edilir. Buhara adı ilk defa Pu-ha şeklinde 630 yılı civarında Çinli seyyah Hüang-Tsang tarafından kullanılır. Şehrin adının eski paralar üzerinde "Pwy'r ywB" şeklinde geçmesinden Buhara adının çok

daha önceleri kullanılmakta olduğu sonucuna varılabilir. Bu kelimenin Sanskritçe *vihara* kelimesinin Türkçe'deki şekli *buhardan* türemiş olması da mümkündür. Belki de Nûmickes şehrinde kurulan bir "vihara" (manastır) dolayısıyla şehre bu ad verilmiştir.

Müslümanlar bu bölgeye geldikleri sırada şehrin hükümdarına Buhar-hudât (Buhar - hudah = Buhara sahibi) deniliyordu. Bir Çin kaynağına göre bu hânedanın beylerinden biri 627 yılında atalarının yirmi iki batından beri bu şehirde hüküm sürdüklerini söylemiştir. Paralar üzerindeki "Pwy'r ywB" ibaresinden yerli dilin Soğdca olduğu anlaşılmaktadır. İbn Havkal da Buhara halkının Soğdca ve Farsça konuştuğunu söyler (*Şaretü'l-arz*, s. 489). Bu da İranlılar'ın İslâm'dan önce bu bölgede koloniler kurmalarının bir sonucu olmalıdır.

Buhara'nın tarihi müslümanların bu bölgeye gelmeleriyle aydınlanmaya başlar. Yâkût Hz. Peygamber'in bir hadiste Buhara'nın fethini müjdelediğini söyler (*Mu'cemü'l-büldân*, I, 354). Şehir 54 (674) yılında Muâviye'nin Horasan Valisi Ubeydullah b. Ziyâd tarafından fethedilmiştir. Bu sırada şehrin hükümdarı Bîdûn (Taberî'ye göre Kabac veya Kayığ) Hatun idi (Ya'kûbî, II, 236-237; Taberî, II, 169). Taberî bu kadının Türk hakanının karısı olduğunu söyler. Bîdûn Hatun yapılan antlaşmaya göre yıllık 1 milyon dirhem ve 2000 muharip verecekti. Bu antlaşma iki yıl sonra Vali Saîd b. Osman tarafından yenilenmekle beraber İslâm hâkimiyeti devamlı olmadı ve şehir zaman zaman müslümanların kontrolünden çıktı. Ancak Emevîler'in meşhur kumandanlarından Horasan Valisi Kuteybe b. Müslim 87-90 (706-709) yılları arasındaki seferleri sonunda Buhara halkıyla o yöredeki Türk müttefiklerinin mukavemetini kırdı ve şehre bir Arap garnizonu yerleştirdi. Buhara'nın etrafındaki çöller ve bozkırlar Türkler tarafından yurt tutulduğuna göre şehirde Türk nüfusu da bulunmalıdır. Ubeydullah Buhara'dan Basra'ya dönerken yanında 2000 yerli okçu götürmüştü. Bunlardan biri Reşîd et-Türkî idi (Taberî, II, 268; Câhiz, s. 28). Nerşahî'ye göre Bîdûn Hatun oğlu Tuğşâde (Taberî, II, 1693'te Tuğ Siyâde) adına nâibe sıfatıyla on beş yıl hüküm sürmüştür. Fakat Taberî Tuğşâde'nin Kuteybe b. Müslim tarafından 91 (710) yılında Buhara'ya tayin edilen genç bir hükümdar olduğunu söyler. Tuğşâde müslüman olmuş, otuz yıl Buhara'da hüküm

sürdükten sonra Ramazan 121 (Ağustos 739) tarihinde Semerkant'ta Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr'ın ordugâhında eşraftan iki kişi tarafından öldürülmüştür. Onun devrinde Türkler bölgeyi geçici olarak birkaç defa ele geçirdiler; 110 (728-29) yılında bir ara Buhara'yı da işgal ettiler (Taberî, II, 1514, 1529).

Tuğşâde'nin öldürülmesi üzerine yerine oğlu Kuteybe hükümdar oldu ve önceleri müslümanların takdirini kazandı. 133 (750-51) yılında Şerîk b. Şeyh'in Abbâsîler'e karşı isyanı üzerine Ebû Müslim'in kumandanı Ziyâd b. Sâlih Buhar-hudât'ın yardımıyla isyanı bastırdı. Fakat Kuteybe birkaç yıl sonra Ebû Müslim tarafından Buhara bölgesinde İslâmiyet'in zayıflamasından mesul tutularak öldürüldü. Yerine geçen kardeşi Bün-yât da Halife Mehdi devrinde zındıklardan Mukanna' taraftarlığıyla itham edilerek idam edildi. Bundan sonra Buhar-hudâtlar şehrin idaresindeki önemlerini kaybettiler. Bununla beraber ellerinde geniş araziler kaldı. Buharalılar Mukanna'nın 163'te (780) öldürülmesine kadar onun yanında yer aldılar.

Emevîler zamanında ve Abbâsîler'in ilk devrinde Buhara'da yerli hükümdardan başka Merv'deki Horasan valisi tarafından tayin edilen bir emîr veya âmil bulunuyordu. Horasan Valisi Fazl b. Süleyman et-Tûsî Buhara ve Soğd'u Türk akınlarına karşı surlarla çevirdi (166/782). Yeri dolayısıyla Buhara diğer Mâverâünnehir şehirlerinden daha çok Merv'le ilişki içindeydi. Hatta Buhar-hudât'ın Merv'de bir sarayı vardı (Taberî, II, 1888, 1937, 1992). Buharalılar Abbâsî Valisi Ali b. İsâ b. Mâhân'a karşı da ayaklandılar. Fakat bu isyan Hârûnürreşîd'in emîri Herseme b. A'yen tarafından bastırıldı (193/809). III. (IX.) yüzyılda Horasan valileri merkezlerini Merv'den Nişâbur'a taşıyınca Buhara'nın idaresi Mâverâünnehir'in diğer kısımlarının idaresinden ayrıldı. 260 (874) yılına kadar Buhara Sâ-mânîler'e bağlı değildi. Doğrudan Horasan'daki Tâhirîler'e bağlı bir valinin idaresindeydi. Buhara Emîri Ya'kûb b. Leys es-Saffâr'ın Tâhirîler'i ortadan kaldırması üzerine Ya'kûb Buhara'da kısa bir müddet Horasan hükümdarı olarak tanındı ve adına hutbe okundu. Bu sırada şehir halkı ile ulemâ Sâ-mânîler'den Semerkant hâkimi Nasr b. Ahmed'e başvurarak şehri ona teslim ettiler. Nasr da küçük kardeşi İsmâil'i Buhara valiliğine tayin etti (260/874). Böylece Buhara 389 (999) yılına kadar Sâ-mânîler ta-